

Robiť teológiu s deťmi

Michael Fricke, Regensburg

Preklad: Mgr Richard Schön

„Detská teológia“ je novým pohybom v náboženskom vzdelávaní. V tejto prednáške by som rád predstavil jej požiadavky a rôznorodosť aspektov tohto predmetu.

1. Detská teológia a cesta k osvojeniu

Od prechádzania k osvojeniu

Je úlohou učiteľa, aby umožnil predmetovým zložkám teológie ich začlenenie do náboženského vzdelávania. Ale ako sa to môže udiat? Priamočiare didaktické „prechádzanie“ teologických „právd“ nebude mať žiaden význam. Myšlienkový proces musí vo väčšej miere začať so študentami siahajúcimi po obsahoch v zmysle „hermeneutiky osvojenia“. Preto sa primárne, s Oberthürom, nepýtame „Ako odovzdáme žiakom náboženský obsah?“, ale radšej „Ako žiaci dosiahnu stupeň náboženských vedomostí, či viery?“

Práca osvojenia je vykonaná žiakmi samými. Úlohou učiteľa je, aby umožnil tento proces osvojenia, čím on alebo ona vytvorí vhodné prostredie na učenie sa. Vychádzajúc z teoretika vzdelávania Hartmuta von Hentiga, koncept osvojenia vyžaduje „*mathetics*“ (umenie učiť sa; pozn. prekl.): zručnosť, ktorá umožní efektívne učenie sa.

...Dobré „*mathetics*“ nevylučuje dobré didaktiky...; ale limituje ich dôležitosť; „učiteľ“ je stále potrebný, ale má odlišnú funkciu: pripravuje myšlienky, témy, úlohy a poskytuje možnosti k učeniu; pomáha, chváli, ponúka pevnosť, ukazuje „čo je jeden schopný urobiť.“

Nasledujúce príklady z tried a popis „detskej teológie“ sú zhodné s týmto nábožensko-vzdelávacím prístupom.

Robiť teológiu s deťmi

Kresťanskú teológiu chápeme ako dôležitú reflexiu na kresťanskú vieru. Užšie chápanie odkazuje na akademickú reflexiu. Nikto nebude vyžadovať, aby deti a adolescenti boli schopní vykonávať akademickú teológiu. Na čo myslíme, keď hovoríme o „detskej teológii“ v kontexte náboženského vzdelávania? Chce sa tým zdôrazniť, že deti nielen vlastnia „ich vlastný pohľad na Boha a vlastné porozumenie Boha“, ale tiež o nich aj „nezávisle uvažujú“, a preto „prichádzajú k vlastným odpovediam“. Pojem „detská teológia“ má mnoho vrstiev. Možno ju rozdeliť na „robená deťmi“, „robená s deťmi“ a „robená pre deti“. Všetky tri stupne by mali byť brané na zreteľ v náboženskom vzdelávaní.

2. Detská teológia

2.1 Teológia „deťmi“ („robená deťmi“; pozn. prekl.)

Táto časť hovorí o verbálnych prejavoch na osobu/predmet Boha, ktoré poskytujú informácie o detskom chápaní a uvažovaní nad touto problematikou. Tieto vyjadrenia/spôsob reči stretávame v empirických štúdiách, ale tiež na hodinách náboženskej výchovy. Pre skúmateľa, či učiteľa je potrebné, aby bol pozorný a mal záujem, bol otvorený a citlivý partner pre dialóg, aby porozumel detským prejavom reči v takej miere, ako sú myslené. Byť citlivý znamená byť spojený so študentským svetom a umožniť im hovoriť medzi sebou úplne a voľne, a tiež odložiť niekoho vlastné profesionálne vedomosti „o“ deťoch a spôsoby, akými myslia. Mať záujem znamená pýtať sa, ak niekto niečomu nerozumie: tak ako v príbehu Bertholda Brechta o pánovi Keunerovi a jeho neteri:

Pán Keuner pozoroval svoju malú neter pri kreslení. Na obrázku bola sliepka letiaca cez dvor. „Prečo má tvoja sliepka tri nohy?“ spýtal sa pán Keuner. „Sliepky nemôžu lietať,“ odpovedala malá umelkyňa. „Preto som jej musela dať tretiu nohu, aby sa mohla odraziť.“ „Som rád, že som sa opýtal,“ povedal pán Keuner.

Detská otázka na hodinách náboženskej výchovy

Učiť sa o teológii „deťmi“ znamená zoznámiť sa s ich otázkami o viere a s ich chápaním Boha. Gertrud Ritz-Fröhlich poukázala na dôležitosť detských otázok v pedagogike pre základné školy. „Detské otázky ukazujú, o čom deti premýšľajú a ako nad všetkým uvažujú. Tiež nám dávajú informácie o ich skúsenostiach, a aký stupeň poznania dosiahli; taktiež ukazujú svoju nezávislosť v myslení a posudzovaní. Vo všeobecnosti nám detské otázky pomáhajú deti lepšie oceniť; a dotknúť sa ich tam, kde sú.“ Rainer Oberthür toto rozvinul ďalej pre účel náboženskej výchovy: „Stále trpíme zaťažujúcou tradíciou, ktorá nepovoľovala detské otázky, pretože dôraz bol kladený na učiteľove otázky, ktoré zároveň pripravovali aj odpovede, čo znamenalo, že tieto odpovede boli nedotknuteľnou autoritou nad všetkým ostatným.“ Hlavnou výzvou je „vyzdvihnúť prirodzenú schopnosť dieťaťa na kladenie otázok“, ale nie iba za účelom optimalizácie hodiny. Pretože otázky nemusia nevyhnutne korelovať s pripravenými odpoveďami. Otázka má svoju vlastnú „hodnotu“ a je to „viac ako len spôsob odpovedať“; je to „už vyjadrenie poznania“ a vyzýva na súboj „staré odpovede“. V tomto duchu hovorí Oberthür o „náboženskej pedagogike otázok“. „Učiť sa“ v tomto kontexte znamená „učiť sa ako sa pýtať, ako klásť správne otázky; učiť sa v otázkach a učiť sa pýtaním; zažiť ako vďačne prijať otázky.“

Príklady z praxe

Ako možno pracovať s „otázkami“ na hodinách náboženskej výchovy? Metodicky by bolo možné nasledovné: „Objavovať a vnímať otázky; povzbudzovať ku kladeniu otázok; posilňovať k pripravenosti sa pýtať; rozvinúť spoločné otázky; použiť otázky ako štartovací bod a centrálnu niť pre spoločné hľadanie a učenie.“ Predstavíme si tri metódy:

1) Báseň Ericha Frieda, ako tichý podnet (napríklad napísať na tabuľu)

Malá otázka

Veríš, že si stále príliš malý, aby si sa pýtal veľké otázky?

Potom ťa veľké otázky spravia malým ešte predtým, ako skutočne veľký si.

Ktokoľvek si vyberie takýto štartovací bod na základnej škole, bude ohromený jeho efektom. Deti sú zväčša najprv prekvapené, ale potom si rýchlo nájdu cestu ako sa priblížiť k tejto básni. Ak majú deti príležitosť napísať ich vlastné otázky na danú tému „Veľké otázky, ktoré sa pýtam sám seba“, je možné vytvoriť zoznam, na ktorom možno pracovať počas celého školského roka. Ďalší spôsob, ako spraviť vizualizáciu v triede ešte viac pútavou, je „strom otázok“: Každá otázka je napísaná na kúsok papiera v tvare listu. Deti potom triedia listy na plagát, na ktorom je nakreslený kmeň stromu. Otázky, ktoré spolu súvisia vytvoria jeden konár, alebo vetvičku. Tu je výber „veľkých otázok“:

Prečo žijem? Prečo som taký, aký som? Aké to bolo v maminom brušku? Ako bol stvorený svet? Prečo ľudia bojujú? Prečo musia byť ľudia chorí?

Prečo musíme zomrieť? Čo budem robiť, keď zomriem? Odkiaľ sú mená? Ako vyzerá Boh? Existuje Boh?

Veľké otázky ovplyvňujú každý jeden deň, existenčné a náboženské otázky. Obsahujú záujem a myšlienku, prekvapenie a údiv.

Niektoré z týchto otázok, nie všetky, môžu byť použité na hodinách náboženskej výchovy. Ako môže napríklad učiteľ reagovať na otázku typu „Ako bol stvorený svet?“. Mohol by napríklad odpovedať „Boh stvoril svet“. Ale týmto by zastavil ďalšiu konverzáciu a nerozvinul by dôvod, či obsah. Správa sa akoby to bol objektívny kus informácie. V skutočnosti je to stanovisko viery. Ak sa niekto cíti nútený dať odpoveď, je viac citlivé povedať „Ako kresťan verím, že Boh stvoril všetko živé, a preto aj ja Mu musím ďakovať za môj život“. Potom môže nastať konverzácia, prečo ja, ako učiteľ tomu verím. Stále by však bolo lepšie, ak by sa učiteľ na začiatku držal v úzadí. Deťom by mala byť daná štruktúra/rámc, ako uvažovať a učiť sa

objavovať odpovede na svoje otázky. Touto cestou môžu spoznať, že odpoveď môže byť odlišná, závisiac od situácie, či osoby. Môžu rozvíjať svoju vlastnú pozíciu a schopnosť posudzovať samých seba. Pri tomto sa už dotýkame oblasti „Robiť teológiu s deťmi“.

- 2) Alternatívou ako nechať deti klásť svoje vlastné otázky, je použitie materiálu na voľnú prácu „búrlivé nočné kartičky“, ktorý Oberthür rozvinul z obrázkovej knihy „Búrlivá noc“. Malé dievčatko leží v noci v posteli a pýta sa tisíc otázok o živote, svete, a čo príde potom. Oberthür spája otázky dievčatka so slovami zo Žalmov. Materiál dáva žiakom príležitosť dostať sa do zovretia s vlastnými obrazmi a otázkami. Povzbudzuje to deti ku kladeniu otázok, učí ako narábať s otvorenými otázkami a diskutovať o veciach medzi sebou.
- 3) V kontexte „Boha“, ako témy vyučovania náboženskej výchovy, je úloha „predstav si, že sa Boha môžeš pýtať otázky: čo by si sa Ho spýtal?“ veľmi dôležitým elementom. V Oberthürovej triede hlboké otázky súvisiace s Bohom ako: „Ako si bol stvorený? Tiež robíš chyby? Prečo nežiješ ako ľudská bytosť? Kto skutočne si?“ Prvým krokom by tu bolo spýtať sa, čo žiaci tými otázkami myslia, a ako na ne prišli. Navyše tam niekto môže pridať biblický text. Napríklad na otázku, či aj Boh robí „chyby“ by mohol niekto použiť príbeh Kaina a Ábela, v ktorom Boh má väčšiu priazeň voči jednému z bratov (Gen 4:4), alebo príbeh o Potope, na konci ktorého Boh berie späť Svoje rozhodnutie, že zničí svet (Gen 8:21). Deti sa tiež pýtajú otázky ohľadom teodicey: „Prečo dovoľíš, aby sa niektoré deti narodili postihnuté? Ty rozhoduješ aj o nešťastí? Si to ty, kto pomáha?“ Toto by mohlo byť použité ako predstavenie knihy Jób.

2.2 Teológia „s deťmi“ (robená s deťmi; pozn. prekl.)

Tento termín sa vzťahuje na vytváranie „teologického pýtania sa a odpovedania s deťmi“ v triede. Na tomto mieste je úlohou učiteľa, aby bol stimulujúcim partnerom v rozhovore. Učiteľ to robí tým, že prispieva svojim vlastným porozumením, tým, že berie ohľad na porozumenie

študentov, a tým, že stimuluje študentov, aby rozvíjali svoje porozumenie ďalej. Stimulácia na „rozvinutie porozumenia ďalej“ sa môže udiat rôznymi spôsobmi.

Príklady z praxe

- (1) „Ako vyzerá Boh?“ bola jedna z „veľkých“ detských otázok. Aj tu je dobré, nedať deťom odpoveď, ale umožniť im, aby si sami predstavili obrazy Boha. Počas rozhovoru v triede, by mohol niekto uvažovať, odkiaľ naše myšlienky prichádzajú a prečo sa tak veľmi odlišujú; iný môže objaviť, že náš náboženský jazyk vo všeobecnosti hovorí formou obrazov a porovnaní, metafor a symbolov. V nasledujúcom kroku sa deťom ukážu biblické metafory Boha. Môžu sa tak naučiť, že metafory vytvárajú niečo, čo prináša viac pochopenia a podnecuje tvorenie ďalších otázok. Klasickým biblickým textom je zjavenie Boha na púšti (Exodus 3): Mojžiš vidí horiaci ker, ktorý však nezhorí. Boh poveruje Mojžiša, aby išiel za faraónom a domáhal sa slobody pre Izraelcov. Mojžiš by mal začať svoju úlohu vyzbrojený Božím menom. Božie meno je „Ja Som tam“ (Exodus 3:14).

Rytina Marca Chagalla je vhodná na použitie v tomto kontexte. Zameriame sa na časť, ktorá ukazuje Mojžišove oči: sú otvorené, alebo zatvorené? Vyjadrujú šok, alebo introvertnosť? Videl Mojžiš horiaci ker? Tetragram JHVH sa vznáša nad horiacim krom: to môže byť preložené „Som, ktorý Som“, alebo „Ja tam budem“ v zmysle „Ja Som tam“. Tento Boh nie je jednoducho niekto, kto môže byť vyhl'adaný, alebo preskúmaný. Element nedostupnosti tu stále ostáva. Deti sa toto všetko môžu naučiť a tým spôsobom aj zostať otvorené otázkam na Boha, pretože si uvedomia, že nemôžu odpovedať na otázky vyčerpávajúco a navždy.

- (2) Niekto môže spojiť pýtanie sa otázok s rozprávaním sa o biblických príbehoch. Deti vyjadrujú svoje otázky na texty orálne, alebo písanou formou. Tieto otázky pomáhajú stanoviť ďalší stupeň vyučovacej hodiny. Robiť teológiu „s deťmi“ je tak zaujímavé preto, lebo otázky, ktoré žiaci kladú môžu vytvoriť úplne nové aspekty biblických textov,

ktorými sa ešte nezaoberala exegéza, či učebnice. Napríklad žiak tretieho ročníka povedal nasledovné o príbehu, kde Jákob podviedol svojho brata Ézava (Genesis 27): „Mám otázku, keď Rebeka dala Jákobovi Ézavov plášť: Rebeka a Izák sa vôbec nemajú radi.“ Žiak robí skok od správania rodičov k ich vzájomnému vzťahu. Z tohto sa v skupine vytvára intenzívna diskusia o konštalácii rodiny.

- (3) Ďalšia možnosť je orientovať deti na obrázkový svet Biblie, aby vyjadrili ich myšlienky o Bohu a Jeho svete. V triednom projekte som predstavil oslavný Žalm (Ž 104) a žalospev (Ž 69) z hľadiska formy a obsahu; a potom som povzbudil deti, aby vytvorili svoje vlastné „žalmy“. Tu sú dva príklady:

Bože, ja ťa oslavujem. Ty si stvoril najkrajšie stvorenia na svete. Mám rád, keď antilopy bežia v tráve. A je vzrušujúce, keď sa tiger zakráda džungľou. A myslím si, že je super ako levy vládnu.

A najmocnejšie zviera stále chýba. Nie, modrá veľryba nie je vôbec najmocnejšie zviera: dinosaurus je! To je najmocnejšie zviera všetkých čias, za to ťa chválím, Bože!

(Joey Žalm 1992)

To, čo je pôsobivé je entuziazmus a horlivosť detí predstavovať si zvieratá a v tom istom čase aj zvyrazňovať úlohu Boha; alebo ich úžas, že na zemi (alebo kdekoľvek inde) existuje život. V rozhovoroch, ktoré potom nasledovali, niektoré deti priznali, že na začiatku si nemysleli, že budú schopné napísať vlastný „žalm“ – boli prekvapené vlastným potenciálom!

- (4) Podobná metóda bola použitá počas praxe, ktorú som viedol. Študenti univerzity prechádzajú tromi podobenstvami so žiakmi tretieho a štvrtého ročníka základnej školy: márnokratný syn (L 15), pracovníci na vinici (Mt 20), horčičné zrno (Mk 4). Postupnosť dosahuje vrchol tým, že deti dostávajú úlohu pokúsiť sa vytvoriť vlastné podobenstvo. Vybranými tromi podobenstvami, ktoré boli použité v triede, študenti rozvíjajú s deťmi, čo kráľovstvo Božie znamená pre ľudí: napríklad ochranu, spravodlivosť, spokojnosť, náklonnosť, zotrvať spolu. Potom je rad na deťoch, aby pracovali samostatne v doplnení vety „Kráľovstvo Božie je ako....“. Následne predstavujú svoje podobenstvá jeden

druhému. My, pozorovatelia sme ohromení atmosférou sústredenosti a aj konečnými výsledkami:

Kráľovstvo Božie je ako teplo priateľa, ktorý ma objíma...

Kráľovstvo Božie, to je ako s dvoma bratmi. Keď jeden spraví niečo zlé, druhý mu (môže) odpustiť...

Kráľovstvo Božie je ako dom. Pretože si chránený pred bleskami a veľmi silnou búrkou.

Robiť teológiu „s deťmi“, znamená byť v diskusii, rozhovore spolu s deťmi; pýtať sa otázky a hľadať odpovede; nasledovať smer našich myšlienok a rozpoznávať slepé uličky; dovoliť, aby biblický text presiakol deťmi, a tak boli schopné vyjadriť sa svojimi vlastnými slovami. Tento model sa od tradičného štýlu hodiny líši v niekoľkých bodoch:

- Rozdelenie úloh už nie je o tom, že učiteľ prezentuje informácie a žiak ich prijíma a „prenáša“ ich. Robiť teológiu „s deťmi“ berie ohľad na fakt, že žiaci od samého začiatku rozvíjajú materiál z pohľadu svojej vlastnej perspektívy a vlastných životných súvislostí. „Prenos“ v druhej časti hodiny, ktorý sa často javí ako umelý, už preto nie je viac nutný.
- Môžeme sa vzdať vopred formulovaného pracovného postupu, ktorý načrtáva, ako by mal byť Boh pochopený – v biblickom texte, piesni, obraze, či inom materiále. Študenti sami vypracujú sumár (minúty) hodiny a jej výsledky; alebo vypracujú niečo, čo zdokumentuje ich individuálny proces výučby (portfólio).
- Namiesto všeobecnej „orientácie na žiaka“ používame „orientáciu na subjekt“. Každý žiak dosahuje iný druh oboznámenia sa s témou, alebo aj postup, ktorým rieši zadanú úlohu; každý žiak pristupuje k téme iným spôsobom; a rozvíja ju odlišne. Skupinová diskusia zabezpečuje, že sa dosiahne intersubjektívita. Tak sa predíde tomu, aby jednotlivец urobil svoj vlastný názor absolútnym, a aby sa uzavrel pred ostatnými vo vlastnom svete a zotrval v ňom.

2.3 Teológia „pre deti“

Toto na jednej strane znamená, zrozumiteľné predstavenie alebo zobrazenie teologických okolností, na strane druhej umožniť naučiť sa teologickým procesom metódami, ktoré sú nastavené podľa princípu “redukovať na základné“ (elementarizing reduction). Rola učiteľa v teológii „pre deti“ je potom „expert v doprevádzaní“. Tu je vidieť najlepšie vzájomný vzťah s tradičnou rolou učiteľa.

Príklady z praxe

- (1) Jedna štandardná oblasť, kde učiteľ môže predstaviť svoju odbornú znalosť je rozprávanie príbehu.

„Niekedy by som sa chcel niekoho pevne držať a nenechať ho odísť. Rád by som povedal, „To je tak dobré, že si tu; potrebujem ťa tak, ako potrebujem vzduch na dýchanie; ako slnečné lúče, ako každodenný chlieb. Ľudia, ktorí sa navzájom milujú si medzi sebou hovoria – rodičia deťom, deti rodičom: „Zostaň so mnou navždy, nikdy ťa nechcem stratiť!“ Ježiš chcel tiež tak pevne držať ľudí...“

Dobrý príbeh povedaný učiteľom je efektívny vtedy, ak je prehľadný a emocionálny. Ale predsa je dôležité, aby učiteľ neodovzdal všetky informácie z príbehu, musí sa držať trochu v úzadí, aby on sám nevyčerpал danú tému úplne. Žiakom by mal byť nechaný priestor na ich vlastné objavy a interpretácie.

- (2) Odborná znalosť môže byť zúžitkovaná pri vytváraní učiaceho prostredia. Jedným príkladom je Oberthürov spôsob, ktorým otvára správu o kráľovstve Božom pre deti druhého ročníka. Začína tým, že vytvára prirovnania, ktoré nám ukazujú „redukcii na jednoduché/základné“ (an elementarized reduction):

Vlk Jahňa

Panter Kozliatko

Lev Teľa

Vydra Dieťa

„O čom sa môže hovoriť v tomto príbehu, z ktorého sú tieto slová?“ Domnienky detí sú: konflikt, strach, zožratie, nebezpečenstvo. Oberthür potom nahlas číta slávnu víziu prorockého pokoja z knihy Izaiáš 11:6 – „vlk bude hosťom u baránka“. Reakcie detí na toto sú nasledovné:

S1: Izaiáš mal veľa predstavivosti; povedal niečo výnimočné; ľudia si navzájom odovzdávali tento príbeh; Vy nám ho hovoríte teraz a my ho budeme neskôr posúvať zasa ďalej; ten príbeh nikdy nezomrie.

Učiteľ: Čo si myslíte – ako nazval ten čas?

Viacero študentov: Raj, čas pokoja, čas priateľstva.

Učiteľ: Ten čas nazval/pomenoval kráľovstvo Božie

S2: V Božom kráľovstve je všetko iné, obrátené, iné od zvyčajného.

Ďalšia „redukcia na základné/jednoduché“ pokračuje v nasledovnom kroku: Blahoslavenstvá z Kázne na vrchu sú napísané na tabuľu v úplne zakrpatenej forme:

Tí, ktorí smútia sa budú radovať,

Tí, ktorí sú hladní budú nasýtení,

krotkí budú dedičmi zeme.

Na konci sekcie žiaci sami napísali o kráľovstve Božom: „V Božom kráľovstve ľudia tancujú a vychádzajú si medzi sebou. Chudobný vidí hviezdy inak ako my ostatní. Sny snílkov sa potápajú akoby vo víre. Zloději vymrú. Ľudia už nebudú viac kričať. Bože, Ty si pre mňa prítomný vo všetkom.“

Je pôsobivé vidieť, ako sú deti stimulované „redukciou na jednoduché“, a akú snahu vynakladajú v konverzácii s učiteľom pri ich vlastnej práci, aby našli vhodné slová na vyjadrenie toho, čo cítia a čo porozumeli. Znovu sa vraciame k Ježišovým slovám, keď ponúka sám seba, ako konkrétny základ pre robenie teológie s deťmi: „kto neprijme kráľovstvo Božie ako dieťa, nikdy doň nevstúpi“(Mk 10:13ff).

To, čo robí deti výnimočnými je, že prijímajú nepoznané bez predsudkov; a myslia a hovoria nezaujatou formou. Táto ochota a tento dar, ktorý deti majú je niečo, s čím by sme mali počítať v náboženskom vyučovaní, mali by sme tento dar využiť a rozvíjať ho.

Preložil Mgr. Richard Schön